

Marksiizm ve Hukuk Tarihsel Deney: Ekim Devrimi Sonrası Sovyet Hukuk Kuramının Oluşumu*

John N. Hazard

Çeviri: Onur Karahanoğulları**

Ekim Devrimi, resmi bir hukuk felsefesi olmadan mücadele etmişti. Önderlik ilhamını, Çarlık Rusya'sının koşullarını açıklayabilmesi için derinleştirilmiş Marksist siyasal kuramdan almakla birlikte, yeni hukukbilimini oluşturma yolunda, Karl Marx ve Friedrich Engels'in çalışmalarından çok sınırlı bir katkı buluyordu. Katkının eksikliği, daha başlangıçta kabul edilmişti. İlk dönem Bolşevik Adalet Komiserlerinden biri olan P.I. Stuçka, 1921 tarihli kitabına girişte, açıklamalarının esas olarak, Adalet Komiserliği yürütme organınca 1919'da ortaya konan hukuk tanımına dayandığını belirtmişti. Ona göre, 1919 tarihli tanım "ayrıntılı olmaktan çok maharetli bir çalışmayla ortaya çıkan aceleyle gelmiş bir tercihtir". Bu tanıma kullanmasını, tanımın "eleştirilere dayanıklı kalmış olması"yla açıklıyordu.

Yeni bir hukuk kuramının oluşturulmasında yol gösterici eksikliği, yeni Sovyet hükümetinin ilk günlerinde Sovyet hukukçuları tarafından daha yoğun biçimde hissedildi. 1924 yılında bile, dönemin seçkin hukuk kuramcısı Profesör Evgeny B. Pasukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*¹ adlı çalışmasını, "temel hukuksal kavramların Marksist eleştirisi için bir ilk girişim" olarak niteliyordu. Kitabının ikinci baskısına yazdığı girişte, çalışmaya gösterilen ilgiyi, "genel hukuk kuramı konusundaki Marksist yazının kıtlığı"na bağlıyordu. Bu dönemde, Marksizmin, hukuksal alanda az gelişmiş olduğu

* Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti

** AÜ SBF, İdare Hukuku Öğretim Görevlisi.

1 Eser Türkçe'ye *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (Çev. O. Karahanoğulları, Birikim Yayınları, 2002) adıyla çevrilmiştir (ç.n.).

ve Sovyet hukuk felsefesinin geleceğine ilişkin tam bir taslak sunmadığı değerlendirilmesi yapılmış gibi görünmektedir.

Sunduğumuz derleme çalışma, bir anlamda, Sovyet hukuk felsefesinin oluşum aşamalarının tarihçesidir. Kitaptaki seçme eserler Devrimle başlamakta, bundan önceki Marksist yazın, bir istisna dışında, yer almamaktadır. Devlet ve hukuk konusunda, Rus sosyal-demokrat düşüncesinin köşetaşlarını oluşturan eserler, örneğin Engels'in *Devletin, Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* ve *Anti-Dubring*'i, Karl Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*, *Fransa'da İç savaş* ve *Komünist Manifesto*'su gibi eserler uzun süreden beri İngilizce'de bulunmaktadır. Lenin'in, Marksist kuramı, Rusya'daki devrim öncesi duruma uyguladığı temel çalışması da *Devlet ve Devrim* adıyla İngilizce'ye kazandırılmıştır. Bu çalışmaların herhangi birini veya parçasını bu derlemede kullanmak gereksiz görülmüştür.

Devrim öncesi "klasikler"e yer verilmemiş olmakla birlikte, okuyucunun, doğrudan doğruya devrim sonrası hukuksal gelişmelerle karşılaşması da istenilmemiştir. Devrim öncesi ve sonrası çalışmalar arasındaki köprü, Lenin'in, Moskova'da üniversite öğrencilerine 1919 yılında verdiği konferans ile kurulmaktadır. Lenin bu konferansında, geniş bir yazının temel noktalarını özlü biçimde vermiş ve öğrencilerin çalışmalarının kuramsal temeli için gerekli olduğunu düşündüğü noktaları seçmiştir.

Bu derleme çalışma, Lenin'in erken dönem yazılarından Vişinski ve Trainin'in günümüzde gözde olan çalışmalarına kadar Sovyet hukuk felsefesi oluşumunun kilometre taşlarını sunmaktadır. Sadece, Reisner'in çalışmalarını temsilen konmuş olan parçalar devrim öncesi döneme aittir. Daha sonra da açıklanacağı gibi, bunun nedeni Reisner'in Devrim öncesi yazılarının sonrası çalışmalarıyla olan bağlantısı ve bunların İngilizce'de başka yerde bulunmamasıdır.

Marksist kuramcılar, tüm felsefi akımların, filozofların içinde düşünüp yazdıkları koşullarla (özellikle iktisadi koşullarla) açıklanabileceğinde ısrar eder. Bu Marksizme özgü bir öğreti değildir, ancak söz konusu koşullara atfedilen yoğunluk ve her zaman sınıf çatışmalarının yansımalarını saptamaları Marksistler için özellikle tipiktir. Marksistler, Platon, Aristo, Aziz Thomas, Kelsen, John Dewey ve Leon Duguit'nin çalışmalarını, bu adamların içinde yaşadıkları ve yazdıkları dönemin sonuçları olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre, kitabımızda yer alan seçme yazılar,

Rus Devriminin ilk otuz yılındaki değişen sorunların yansımaları olarak değerlendirilebilir. Her birinin ayrı bir yorumu bulunsa da tüm yazarların, Marksizm'i temel aldıklarını kabul ettikleri belirtilmelidir.

Diyalektik materyalist felsefesiyle Marksizm, Sovyet düşünürleri tarafından statik bir öğreti olarak değerlendirilmemiştir. 1920'ler, 30'lar ve 40'ların Sovyet hukukçularından, Marksizmin -yalnızca bir çözümlene yöntemi olsa da kesin ve değişmez olduğu kabul edilen- diyalektik materyalizm yönünü, liderlik tarafından sürekli yorumlanan değişen toplumsal ihtiyaçlarla başarıyla birleştirmesi beklenmiştir. Değişmez temellerle değişen uygulamalar arasında bir bileşim olmalıydı. Stuçka ve Pasukanis, temel hukuksal ilkelerin ifadesi olarak kullanabilecekleri çok az sayıda Marksist çalışma olduğunu düşünmüşlerdi. Sovyet araştırmalarının az sayıdaki diğer alanlarında olduğu gibi burada da temel ilkelerin uygulanmasında, en azından 1930'lara kadar, doğaçlama serbestliği olduğu düşünülmüş gibi görünmektedir. (...)

Bu kitapta derlenen yazıların düzenlenmesi için birçok öneri geldi. Bu önerilerde, Sovyet hukuk felsefesinin güzergahına ilişkin çeşitli yorumlar bulunabilir. Bir uzman, seçkinin üç dönem altında sınıflandırılabilmesine inanıyordu: 1) Erken Dönem, 2) Marksist Kuramın Doruk Noktası ve 3) Burjuva Konuma Geri Çekilme. Ona göre, Marksist siyasal ve hukuksal kuram, Pasukanis'in çalışmalarıyla doruk noktasına varana kadar, mantıksal biçimde, aşama aşama gelişmiş; nihayet, Yudin tarafından başlatılan ve daha sonra Vişinski tarafından geliştirilen Pasukanis yergisiyle, Batı düşüncesine daha yakın gelen ideallere dönülmüştür. Bu durum, dönemlendirme önerisi sahibine göre, "geri çekilme"nin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Bir başka uzman, gelişimin "doruk noktası" ve "geri çekilme" kavramlarıyla tanımlanamayacağını düşünmekte ve şu dönemlendirmeleri önermektedir: 1) Erken Dönem (1918-1928), 2) Orta Dönem (1929-1937), 3) Arınma ve Yeni Temeli İnşa Dönemi (1938-).

Bu üçlü dönemlendirme de bir başka uzman tarafından eleştirilmiştir. Buna göre, sadece iki dönem bulunmaktadır: 1) Hukukla sosyalizmin bağdaşmaz olduğu düşünülen dönem ve 2) bağdaşmazlık fikri açıkça terk edildikten (1936-1937) sonra başlayan dönem. Bir başka uzman ise üçlü dönemlendirme fikrine herhangi bir itiraz yöneltmemekle birlikte, Pasukanis'in doruk noktası olarak kabul edilmesini uygun görmemektedir. Nihayet,

bir uzman da, ne şekilde olursa olsun dönemlere ayırma önerisinin, kitaba siyasetal renk vererek kaynak kitap olma niteliğini zayıflattığı ve Marksist onay belgeleri dağıtılıyormuş görüntüsü yarattığı kanısındadır. Yapılabilecek dönemlendirmelerin eleştiriden muaf olamaması ve dönemlendirme yapılması gerektiğini savunanlar arasında bile ayırım durakları ve isimlendirme konusunda bir uzlaşma bulunmaması karşısında, editör tarafından, seçkilerin bir dönemlendirme içinde verilmesinin gereksiz olduğu ve bunun ihmal edilebileceği önerisi getirildi. Bu nedenle, okur, zamandizinsel sunulan seçilmiş eserlerden dilerse kendi dönemlendirmesini yapmakta serbest bırakıldı.

Seçilen eserlerde birçok olgusal ayrıntı ve düşünsel yineleme bulunacaktır. Böylesi bir tekrar, Sovyet yazarlarının çalışmalarını konu alan seçkiler için kaçınılmaz görünmektedir. Her yazar kendi özgün yorum ve vurgularını, ancak öncelikle kendisinden önce gelenlerin bulguları ve kuramlarıyla Marksist klasiklerden önemli olduğunu düşündüğü ölçütleri yineledikten sonra ortaya koymuştur. Sovyet hukukçuların özgünlüğü, yeni bir yoldan ilerlemelerinde değil, fakat yazdıkları dönemin özel koşullarına yanıt verebilmek için yaptıkları Marksizm yorumundadır. Bu yazarlar, pistteki yol ışıklarına benzetilebilir. Bunların çalışmaları, temel varsayımları sorgulayan ve yeni ilham kaynakları arayan insanların henüz biçimlenmemiş çalışmaları olarak nitelenemez.

Seçki, düşünsel farklılıklardan oluşan bir bütünlüğe sahiptir. Bir anlamda, tek bir ana konu üzerindeki çeşitlemelerden, her biri, yazarlar bireysel toplumsal deneyimlerinde farklılaşsa da tümü için ortak olan temel devrimci geleneğin çerçevesi içindeki bireysel çalışma döneminin koşullarına verilmiş tepkilerden esinlenmiş çeşitlemelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, yazarları ve yazdıkları dönemleri tanımak çalışmaların okunmasında önemli hale gelmektedir. Kimdi bu yazarlar ve hangi dönemde yazdılar?

Lenin olarak bilenen Vladimir İlyiç Ulyanov -ayrıca belirtmemize gerek yok- çok sayıda biyografi yazarı tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Lenin, okul müfettişi, daha sonra İlkokullar Taşra Yöneticisi görevlerinde bulunan ve nihayet, oldukça önemli bir görev olan, "Özel Meclis Üyeliği"ne terfi eden ve kahlitsal soyluluk statüsünü de taşıyan bir babanın çocuğu olarak 1870 yılında Volga'da dünyaya gelmiştir. Ömrünün büyük bir bölümünü devrimci kuram ve bunun uygulanmasına adanmıştır. Seçkimizin okunması bakımından önemli bir nokta, Lenin'in hu-

kukçu olmasıdır. Baro sınavları için kendi kendine çalışmış ve bir seneden biraz fazla bir süre içinde, 1890 ile 1891 arasında, dört yıllık üniversite hukuk eğitiminin denkliğini almıştır. 1891 yılının baharında ilk grup sınavları, sonbaharında da kalan sınavları geçmiş ve Kasım'da birinci olarak onur derecesiyle hukuk diplomasını almıştır.

Lenin'in 1 Temmuz 1919 yılında üniversite öğrencilerine yaptığı konuşma bir stenograf tarafından kaydedilmiş, bununla birlikte ancak ölümünden yaklaşık beş yıl sonra; 18 Ocak 1929'ta yayınlanmıştır. Yayının editörleri, Lenin'in 29 Ağustos 1919'da ikinci bir konuşma daha yaptığını fakat bu konuşmanın notlarının kayıp olduğunu bildirmişlerdir. Bu konuşmalar döneminde, Lenin'in tartışmasız lideri olduğu hükümet, devrim-öncesi rejimin destekleyicilerinin şiddetli eleştirisiyle yüz yüze bulunmaktaydı. Mart 1919'da Kolçak komutasındaki Beyaz Ordu, Urallardan Volga'ya doğru yürüyüşüne başlamıştı. Lenin'in öğrencilere konuşma yaptığı tarihte ise, Kolçak püskürtülmüş ve Kızıl Ordu Beyazları söküp atmak için Urallar'a girmişti. 1919 Bahar sonlarına doğru, General Denikin, Güneyden Moskova'ya pek uzak olmayan Tula'ya doğru ilk elde başarılı olan yürüyüşünü başlatmıştı. Hemen hemen aynı anda General Yudenic, Petrograd'ı almayı denemişti. Lenin'in yeni hükümet konusundaki umutları ciddi biçimde tehdit altındaydı. Öğrencilerin karşısına, karşı-devrimin yükseldiği bir anda devrimci coşkuyu taşıyan biri olarak çıktı. Konuşması, dünyadan uzak bir akademisyenin düşünceli dalıncı değil, geleceği herhangi bir biçimde güvencede olmayan bir devrimci önderin savaş çılgınlığıydı.

Seçkimizde Lenin'in konuşmasından sonra yer alan Pavel Ivanoviç Stuçka'nın çalışmasının ilk basısı, Haziran 1921 tarihini taşımaktadır. Dönem daha sakinleşmiştir. Polonya ile olan düşmanlıklar sona ermiş ve General Wranger komutasındaki Beyaz Ordu Kırım'dan çekilmişti. Askeri tehlike baskısı geçmiş fakat ülke önemli iktisadi güçlüklerle karşı karşıyaydı. Sovyet liderlerinin programlarını güçlü biçimde dayattıkları ve karşı devrimi püskürttükleri *Militan Komünizm* veya başka adlandırılmayla *Savaş Komünizmi* döneminin katı sınırlamaları, ülkenin sınai kapasitesini düşürmüş ve görece olarak muhafazakar köylülüğü canından bezdirmişti.

Komünist Parti'nin Mart 1921 tarihli 10. Kongresi'nde, *Yeni İktisat Siyaseti (NEP)* ile ülkeyi yeniden inşa etme kararı alındı.

Bu program, tarımdaki artı ürüne el koymayı kaldırıp bir tür vergi getirerek köylülüğün gönlünü alma girişimiydi. Köylünün elinde pazarda satılabilecek miktarda artı değer bırakılması planlanmıştı. Arazilerde mülkiyet hakkının tanınması sağlanmış ve toprak eski sahiplerine veya sermaye sahiplerine geçirilmiş, Savaş Komünizmi döneminde millileştirilmiş olan küçük ölçekli sınıai kuruluşlar canlandırılmıştır. Sınırlı kapitalizm anlayışına dayalı önlemler alınmıştır.

Yeni İktisat Siyasetinin ilanından sonra birkaç ay içinde Yeni Sovyet Cumhuriyeti'nin ilk Medeni Yasa tasarısı hazırlanmıştır. Ceza hukuku, toprak hukuku, iş hukuku, aile hukuku, ceza ve medeni muhakeme hukuku alanlarında yeni yasalar çıkarılmıştır. Sovyet hukukçuları bakımından, düşmanların ve karşı devrimin bastırılmasına göre daha fazla özen gerektiren yoğun faaliyet dönemlerinden biri söz konusudur. Hukukçular, geleceğin toplumu için hazırlanmak ve ekonomiyi NEP döneminden sosyalizme geçirecek yasaları tasarlamakla görevlendirilmiştir.

Stuçka, dönemin hukuksal etkinliklerinin merkezinde yer almıştır. Yaptığı göreve farklı bir deneyim katmıştır. 14 Ağustos 1865'te Riga'da, çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Stuçka, yirmili yaşlarına girdiğinde devrimci etkinlikte bulunmaya başlamıştı. 1888-1897 yılları arasında Letonya Sosyal Demokrat Gazetesi'nin editörlüğünü yürüttü. 1897 yılında Gazetesi kapatıldığında, Yukarı Volga'da Vyatka Guberniya'ya beş yıllık sürgüne gönderildi. Sürgünden sonra siyasal faaliyetlerine döndü ve 1907 yılında Petersburg'a geçti. 1917 yılında Çar'ın tahtan çekilmesiyle Petrograd Sovyeti'ne girdi. Mart 1918'de yeni Cumhuriyetin Adalet Komiseri oldu.

Stuçka, Adalet Komiserliği görevinde pek çok sorun devralmıştı. İlk Adalet Komiseri değildi. Devrimin ilk gününde Halk Komiserlikleri Konseyi'ni kuran kararname, Adalet Komiseri olarak G.I. Oppokov'u (Lomov) tayin etmişti. Oppokov'un faaliyetlerine ilişkin hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Onu, Bolşevik olmayan, Devrimin ilk günlerinde Bolşevik ve Menşeviklerin iktidarı paylaştıkları Sosyalist Devrimci Parti'nin Sol Kanadı'na mensup olan Dr. Isaak Sakharovich izlemiştir. Eski takvime göre 10 Aralık 1917'den Mart 1918'e dek süren Steinberg'in liderliği altında Adalet Komiserliği, Sosyalist Devrimci Parti'nin temel desteğinin türediği köylülüğün konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Bolşevik yazarlar Komiserliğin, Steinberg'in istifasın-

dan sonra da Sosyalist Devrimcilerin Sol Kanadı'nın etkisi altında kaldığını düşünmüşlerdir. Komiserlik, 1918 yazı başındaki Anayasa Hazırlama Kurulu toplantısına, Bolşeviklerin iktidarın merkezde toplanması isteğine karşılık olarak tüm yerel işlerin yerel Sovyetlere verilmesini teklif etmişti. Sosyalist Devrimcilerin, Brest-Litovsk Anlaşması'nı protesto ederek hükümetten ayrılmasından sonra (kimileri atılma olarak değerlendirmiştir) Stuçka Adalet Komiserliği görevine getirilmiştir. Stuçka, Sovyet yazarları tarafından Bolşevik amaçlara hasım olduğu düşünülen Adalet Komiserliğini bir kriz döneminde devralmıştır.

Stuçka, çalışmalarındaki kalkış noktasının, 1919 yılında Adalet Komiserliği tarafından kabul edilen hukuk tanımı olacağını göreve gelir gelmez belirtmiştir. Bu tanım, yeni Cumhuriyetin ceza hukukunun genel ilkeleri arasında yer almak üzere belirlenmişti. 12 Aralık 1919 tarihli Kararname'nin Giriş ve I. Bölümüne göre:

İşçi sınıfı, Ekim Devrimi'nde iktidarı kazanarak, polis, ordu, mahkeme ve kilisesiyle, tüm araçlarıyla çalışan kitleleri ezmeye hizmet eden burjuva aygıtını paramparça etmiştir. Burjuva hukukunun tüm yasalarının, normlar (hukuksal kurallar) sistemi olarak tüm burjuva hukukunun, aynı işleve, yani örgütlenmiş güç aracılığıyla, toplumun çeşitli sınıfları arasındaki çıkar dengesini egemen sınıflar (burjuvalar ve mülk sahipleri) lehine sürdürme işlevini yerine getirmiş olduğu açıktır. İşçi sınıfının, varolan burjuva devlet aygıtını kendi amaçlarına uyduramadığı için onu parçalayarak kendi devlet aygıtını yaratması gerektiği gibi; burjuva dönemin kalıntısı, arşivlere kaldırılmış olması gereken yasaları da kendi amaçlarına uydurması mümkün değildir. Özel kurallar ve hukuk kuralları olmadan da silahlanmış kitleler, ezenlerin hakkından gelmiş ve gelmektedir. Sınıf düşmanlarıyla olan mücadelesinde işçi sınıfı, çeşitli zorlama tedbirleri uygulamaktadır; fakat erken dönemlerde bu güç, herhangi bir özel örgütlenme ve sistem olmadan, tekil durumların gerektirmesi üzerine uygulanmıştır. Bununla birlikte mücadele deneyimi, işçi sınıfını, bu önlemleri düzenlemeye alıştırmış, bir sistemleştirmeye yol açmış ve yeni bir hukuk doğurmuştur. Yaklaşık iki yıllık bu mücadele, elde edilen sonuçları, işçi sınıfı hukukunun somut belirimi olarak ortaya koyma; gerekli çıkarsamaları ve genellemeleri yapma imkânını şimdiden sunmaktadır. Gücünü korumak, yalıtık eylemleri-

ni birbiriyle uyumlu hale getirmek ve merkezileştirmek için işçi sınıfı, sınıf düşmanlarını dizginleyebilecek, onlarla mücadele edebilecek kuralları geliştirmeli ve yönetmeyi öğrenmelidir. Bu, her şeyden önce, işçi sınıfı diktatörlüğünün geçici döneminde geliştirilmiş olan ve yeni toplumsal ilişkileri ihlal edenlerle mücadele etme görevini üstlenen ceza hukuku ile ilgili bir konudur. İşçi sınıfı, bir ikna aracı olarak devleti ve devletin bir işlevi olarak hukuku ancak devrik burjuvazinin ve orta sınıfların muhalefeti kırıldığında ve komünist toplum varolduğunda ortadan kaldıracaktır. Adalet Halk Komiserliği, RSFSR* ceza hukukunun yönlendirici ilkelerini yayınlayarak işçi sınıfının sınıf karşıtlarıyla mücadeledeki tarihsel görevlerinde Sovyet adaletine yardımcı olma işlevini yerine getirmeye amaçlamaktadır.

Ceza Hukuku

(1) *Hukuk* – Egemen sınıfın çıkarlarına uyan ve bu sınıfın örgütlü gücü tarafından korunan bir toplumsal ilişkiler sistemi (kurallar toplamı).

(2) *Ceza Hukuku*, verili bir sınıflı toplumun, toplumsal ilişkiler sistemini, ihlallerden (suçlar) bastırma (ceza) yoluyla korumada kullandığı hukuk kuralları ve diğer hukuksal araçlarından oluşur.

(3) *Sovyet Ceza Hukuku*, kapitalizmden komünizme geçişi ifade eden işçi sınıfı diktatörlüğü döneminde kendini egemen sınıf olarak örgütleyen emekçi kitlelerin çıkarlarına uygun toplumsal ilişkiler sistemini baskı araçlarıyla koruma amacını taşır.

Stuçka'nın yazıları, alıntılarımız 1919 Kararnamesi'nde ortaya konan sonuçları desteklediğini düşündüğü olguları ortaya koymaktadır. Stuçka'nın öncelikli hedefi, ilgilerini bireyler toplumundan çok bir bütün olan "toplum" a yönelmeleri konusunda hukukçuları ikna etmeye çalışmak olmuştur. Hukukçuların geçmişte, bireyden yola çıkarak ebedi değerler aradıklarını, buldukları "ebedi" değerleri de topluluk içinde kurmağa çalıştıklarına inanmaktadır. Ona göre, toplumu oluşturan topluluk, yalnızca bireylerin bir toplamı değil kendine özgü niteliği olan birşeydir.

Stuçka ayrıca, hukukçuların hukuku, "ebedi bir kategori olmaktan çok, değişen bir toplumsal olgu" olarak değerlendirmesi için de uğraşmıştır. Ona göre, değişmeden kalan tek unsur, toplumda sınıfın çıkarının korunuyor olmasıdır. Stuçka, sınıfsız top-

lumda hukukun olmayacağına inanmıştır.

1931 *Küçük Sovyet Ansiklopedisi*'nde Stuçka'nın hukuk kuramının özlü bir tanımlaması yer almaktadır. Ansiklopediye göre, Stuçka'nın katkısı, hukuku, normlar toplamı, psikoloji veya adaletin ifadesi olarak niteleyen çağdaş burjuva kuramlar karşısına, hukukun, egemen sınıfların çıkarlarına denk düşen ve bu sınıfın gücüyle güvenceye alınan toplumsal ilişkiler sistemi olarak kabul edilmesi görüşünü çıkarmasıdır. Bu nitelemeleriyle Ansiklopedi yazarları, 1919 tanımını, Stuçka'nın tüm çalışmalarının özü olarak kabul etmektedir.

Stuçka görevi sırasında Komünist Akademi'nin *Devlet ve Hukuk Genel Kuramı Bölümünü* örgütlemiştir. Bu bölüm, 1929 yılında Komünist Akademi'nin *Sovyet Kuruluş ve Hukuk Enstitüsü*'ne dönüşecek; 1937 yılında da yeniden isim değiştirerek *USSR Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü* adını alacaktır. İsim değişikliklerine karşın Enstitü, Sovyet hukuk felsefesinin temel kurumsal merkezi olarak kalmıştır. Stuçka'dan sonra gelen üç yöneticisi, bu seçkide eserleri yer alan, Pasukanis, Vişinski ve Trainin'dir.

Stuçka'nın eserlerinden bu seçkide yer alan, Devlet ve Hukukun Devrimci Rolü, Hukuk Genel Kuramı dışında İngilizce'ye çevrilenler şunlardır: *USSR Anayasaları ve Devlet Üzerine İnceleme* (1922), *Sovyet Devleti ve Anayasaları-USSR ve RSFSR* (1929), *Sınıf Devleti ve Medeni Hukuk* (1924) ve *Sovyet Medeni Hukuku İncelemesi* (1927-1929). Stuçka, 1922 yılında Medeni Kanunu yürürlüğe koyan, temel uygulama ilkelerini belirleyen kararnameyi hazırlamasıyla da saygınlık kazanmıştır. Letonya devriminin başarısızlığından sonra siyasi konumu zayıflamış olsa da, *USSR hukuk çevrelerinde uzun yıllar boyunca yüksek bir konuma sahip olmuştur. 1920-1921 yıllarında Komünist Parti Merkez Komitesi üyeliği görevinde bulunmuştur. Bir sene sonra, yedek üyeliğe geçirilmiş ve daha sonra da bu önemli siyasal organ-dan tamamen çıkarılmıştır.*

Sovyet hukuk felsefesi için temel oluşturma uğraşında, Stuçka'nın çağdaşlarından biri olan Mikhail Andreevich Reisner de rol almıştır. 1868 yılında Sibiry'a da dünyaya gelen Reisner, eğitimi daha sonra aynı yerde "privat dotsent" (öğretim görevlisi) olarak görev yaptığı Tomsk Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Tomsk'ta "şüpheli" kişi olarak görülmeye başlanan Reisner göç etmek zorunda kalmış; göçmenlikte, daha sonra düşünceleri üzerinde büyük etkisi olan, Devrim-öncesi dönemin ünlü Polonyalı-

Rus hukuk felsefecilerinden Leo Iosifovich Petrazhitskii ile tanışmıştır. Reisner'in *Devlet ve Kilise* başlıklı doktora tezi ancak Devrimden sonra, 1919 yılında yayınlanmıştır.

Reisner'in çalışmalarını belirlemede, adının imlasındaki değişikliklerden kaynaklanan güçlükler yaşanmaktadır. Reisner'in eski öğrencilerinden biri, Columbia Üniversitesi'nden Profesör Max Laserson, ismin Latin alfabesine düzgün çevriminin Reussner olduğunu savunmaktadır. Bunun nedeni, Reisner'in annesinin Rus, babasının ise Baltık Almanı olmasıdır. Bu Latince çevrime olgusal destek, Reisner'in Riga'da avukat olan kuzeninin adının Nicholas von Reussner çevrilmesi ve Reisner'in kendisinin de bir Rus göçmeni olarak yazdığı zaman "Reus" takma adını kullanmasıdır. Eğer böyle ise, ismin Rusça'da Reisner olarak yazılması, Kiril alfabesinin sınırlılığında kaynaklanmaktadır.

Sovyet biyografi yazarlarının belirttiğine göre Reisner, 1904 yılında Königsberg'te, Karl Liebknicht'in davasına bilirkişi olarak katılmış ve 1905 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kanadına girmiştir. 1905 tavizlerinden sonra da göçmenliği sürmüştür, ancak 1906 yılında, bir yıl sonra Kamu Hukuku *privat dotsent*'i olacağı St. Petersburg Üniversitesi'ne dönmüştür. Aynı dönemde, Psikonörolojik Enstitüsü'nde de kamu hukuku profesörlüğü yapmıştır. Bu görevlerini 1917 yılına kadar sürdürmüştür. İyi bir yazar olan kızı da babasının devrimci çizgisini izlemiş, Sovyet döneminde Bolşevik olmuş ve Moskova'da *İzvestiya*'da yazmıştır. Oğlu, tanınmış bir doğubilimci ve tarihçidir.

Sovyet biyografi kaynaklarına göre Reisner, Devrimden sonra *Adalet Komiserliği Yasa Hazırlama Bölümü*'nün başkanlığına getirilmiş, ancak iç savaşta cepheye yer almak için bu görevini bırakmıştır. Sovyet hukuk çevrelerinde tartışmalı bir kişi olan Reisner'in, Marksist terimleri kullanmakla birlikte esin kaynağını Petrazki'de bulduğu savunulmuştur. Reisner, Marksist terimler altında idealizmi yaymakla suçlanmıştır. Kendisi de Marksist hukukbilimi alanında yaptığı işi, Petrazki'nin sezgisel hukuk öğretisini, Marksist temeller üzerinde yeniden biçimlendirmek olarak tanımlamış; böylelikle ortaya, sezgisel hukuk biçiminde gerçek bir sınıf hukuku çıkardığına inanmıştır. Ona göre bu keşif, ilk dönem Sovyet kararnamelerinde atfı yapılan, "devrimci hukuksal bilince" güvenilmesini olanaklı kılmaktadır. Reisner, bu devrimci hukuksal bilincin, Sovyet hukuk düzeninin temelinde yatan bir sezgiden başka birşey olmadığına inanmaktadır.

Reisner'in Sovyet hukuk felsefesinin gelişimi üzerinde kalıcı bir etkisi olmamıştır. Reisner, eski ile yeni arasındaki boşluğu doldurmaya çalışan ilginç ve yaratıcı bir düşünür olarak önemlidir. Vişinski tarafından 1938 tarihli konuşmasında ve Golunski ile Strogoviç tarafından da 1940 yılında, Marksist kuramı hukuka uygulamadaki hataları nedeniyle şiddetli biçimde eleştirilmiştir.

Reisner'in bu seçkide yer alan Petrazki'nin Kuramı: Marksizm ve Toplumsal İdeoloji ile Hukuk, Hukukumuz, Yabancı Hukuk ve Genel Hukuk adlı çalışmaları dışında, doktora tezi, *Burjuva Devleti ve RSFSR* (1923), *Doğu İdeolojisi* (1927) ve ölümünden sonra yayımlanan *Siyasal Çalışmalar Tarihi* (1929) adlı çalışmaları İngilizce'ye çevrilmiştir.

Evgeny Bronislavovich Pasukanis, en önemli Sovyet hukuk düşünürü kabul edilen Stuçka henüz hayattayken, onun ardılı haline gelecek kişi olarak belirmişti. Tver Guberniya'nın, Volga nehrinin yukarı kolları yakınındaki Staritsa kentinde, 10 Şubat 1891 yılında doğan Pasukanis, 1920'lerin başına kadar dikkat çekmemiştir. 1924 yılında, bu seçkide de yer alan *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* adlı çalışmasını yayınlamıştır. Kitabın Almanca çevirisi, Komünist Enternasyonal ile bağlantılı bir yayinevi tarafından yayımlanınca Batılı aydınların ilgisini çekmiştir. Ünlenmesi ve yüksek mevkilere ilerlemesi bundan hemen sonra gerçekleşmiştir. Komünist Akademisi Başkan Yardımcılığı ve Sovyet Kuruluş ve Hukuk Enstitüsü Yöneticiliği görevlerine getirilmiştir. *Emperyalizm ve Sömürgecilik Siyaseti* adlı kitabı 1920 yılında yayınlamıştır. Bu temel eserinden sonra, çok sayıda makalesi yayımlanmış ve bu çalışmaları, birçok Sovyet hukukçusunun, 1925-1930 yılları arasında Stuçka'nın editörlüğünde çıkan *Devlet ve Hukuk Ansiklopedisi*'nde yer alan incelemelerinin temelini oluşturmuştur. 1935 yılında, *Uluslararası Hukuk Üzerine Denemeler* adlı kitabıyla uluslararası hukuk alanında çalışmaya başlamış, yine aynı yıl asistanı L.Gintsburg ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Sovyet İktisadi Hukuk Ders Kitabı* yayımlanmıştır.

Pasukanis'in *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* adlı kitabı diğer yazarlar için bir yol gösterici olmuştur. 1931 tarihli *Küçük Sovyet Ansiklopedisi* bu çalışmayı, Marksist hukukbilimi için değerli bir katkı olarak nitelendirmektedir. Ansiklopediye göre,

...meta mübadelesi ilişkilerinin Marx'ın çalışmalarında bulunan çözümlenmesinden yola çıkan Pasukanis, hukuksal biçimler ile ticari bi-

çimler arasındaki sıkı içsel bağlantıyı ortaya koymakta ve birçok temel hukuk kavramı (hukuksal ilişki, iktidar vb.) üzerinden bunların izini sürmektedir.

Hukukun kökeni ve gelişimi konusunda, “meta-mübadelesi kuramı” olarak bilinen çözümlenmeleri nedeniyle hukukçu olmayanların da ilgisini uyandırmıştır. Bu kurama göre hukuk, varlığı ve kültürü pazarı merkez alan burjuvaziye bağlı olarak pazar ve mübadele için üretim ortaya çıkıp geliştiğinde, pazarda oluşur. Pasukanis için hukuk, gerçekte burjuva niteliktedir ve sosyalist toplumda çok sınırlı bir yere sahip olacaktır. Pasukanis’in Sovyetler dışındaki eleştiricileri, bu çözümlenmelerin temelsiz ve hatta saçma olduğunu söylemişlerdir. Sovyet eleştiriciler ise bu kuramın kesinlikle Marx’a dayanmadığını savunmuşlardır.

1920’lerin sonunda Pasukanis’in hukukun kökeni kuramına yönelik eleştiriler, işgal ettiği mevkiine rağmen, artmış ve 1930 yılında Pasukanis, hatalarını düzelteren bir makale yayınlamayı uygun görmüştür. Seçkimizde yer alan bu makale, olayların akışının Sovyet hukuk felsefesinin gelişimine etkisini ortaya koyan bir veri sunmaktadır. 1931 yılında Pasukanis, daha sonra broşür olarak basılan *Marksist-Leninist Devlet ve Hukuk Kuramı İçin* başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, kabul etmeye hazır olduğu diğer hatalarını da açıklamaktadır. Pasukanis, temel güçlüğü, devletin sönmülmesi kuramı ve sosyalist toplumda toplumsal ürünün vatandaşlar arasında dağıtılma biçimi ile ilgili olarak yaşamıştır. Devletin sönmülmesi konusundaki görüşleri, Pasukanis’in ismi verilmeden, Joseph Stalin tarafından eleştirilmiştir.

Stalin 1929 yılında, devletin sönmülmesi konusunda Bukharin’in görüşlerini eleştiren bir konuşma yapmıştır. Bu eleştirisini, 1930 yılında, 16. Komünist Parti Kongresi’ne sunduğu Rapor’un SSCB’nin ulusal azınlıklar siyasetinin geleceğine ilişkin bölümünde de, görünüşte rastlantısal bir değinmeyle, sürdürmüştür. Stalin’in bu eleştirileri, kuşkusuz Pasukanis’in yaptığı düzeltmelerde etkili olmuştur. Stalin bir hukukçu değildir, fakat tüm ortodoks Sovyet hukukçularının, hukuk kuramının temel alması gerektiğini kabul ettikleri Sovyet siyasal kuramının egemen temsilcisi haline gelmiştir. Yorumları, Sovyet siyasal felsefesinin dönüm noktası haline gelecek olan noktalara işaret etmiş ve diğer etkilerinin yanı sıra, 1937’de Pasukanis’in dışlanmasına yol açmıştır.

Sovyet hukuk felsefesinde doğmakta olan yeni yönelim, 1920’lerin sonlarındaki olaylarla ilgilidir. Stuçka tezini geliştirir-

ken yürürlüğe konmakta olan Yeni İktisat Politikası (NEP) son aşamasına erişmek üzereydi. Bu durum, 1927 ve 1928'den sonraki yıllarda ilk Beş Yıllık Plan aracılığıyla ülkeyi sanayileştirme kararının hayata geçirilmesiyle daha da belirginleşti. Sovyet Marksistlerinin sosyalizmin gereği gibi gördükleri, tüm sanayiinin devlet mülkiyetine geçirilmesi işi tamamlanmaya yakındı. Sıklıkla köylülerin güçlü karşı çıkışıyla karşılaşsa da tarım büyük ölçüde kolektifleştirilmişti. Direnen köylülere karşı devlet tarafından yeni bir taarruz başlatılmıştı. Orta ve yoksul köylülerin toprakları ve hayvanları kamulaştırılıp bunlar yeni oluşturulan kolektif çiftliklere katılma konusunda teşvik ediliyordu. “Kulak” diye bilinen zengin çiftçiler ve bunların etkileyebilecekleri kişiler, esas olarak orman ve maden alanlarındaki çalışma kamplarına gönderilmişti. Ekonomi, liderlerin yazılarında tanımladıkları ve bunları okuyan halkın zihninde canlandırdığı sosyalizm amacı doğrultusunda önemli mesafe almış olmasına karşın devlet gücü, Militan Komünizm döneminin bitişinden beri, hiç olmadığı kadar belirginleşmişti.

Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin 1918 yılında kabul edilen ilk Anayasası'nın 9. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

Geçiş dönemi için kabul edilmiş olan Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası'nın temel görevi, kent ve köy işçileri ile yoksul köylülüğün diktatörlüğünü, burjuvazinin tamamen ortadan kaldırılması, insanın insan tarafından sömürsünün tamamen yok edilmesi ve sınıf farklılıklarının ve devlet gücünün olmayacağı sosyalizmin kurulması için güçlü bir Tüm Rusya Sovyet iktidarı biçiminde kurmaktır.

1930'ların ortalarında hukuk kuramcıları, hem Engels tarafından belirlenmiş olan “sönümlenme” ilkesini hem de varolan siyasal ve iktisadi durumu kavrayabilecek yeni temeller belirlemek göreviyle karşılaştı. Elbette Pasukanis gibi, hukukun kökenleri konusunda meta mübadelesi kuramına tamamen bağlı bir kişi, kuramın kendisini götürdüğü sonuçlarla çelişen bir yaklaşım geliştirmede zorlanacaktı. Pasukanis, kapitalist sistem ortadan kaldırıldıkça hukukun da yok olacağına inanırken liderler, Marksizmin doğru bir yorumunun, hukukun devamlılığını ve sosyalizm gerçekleştikten sonra da hukukun varolacağını gösterdiğine inanıyordu.

Pasukanis, kuramsal görüşleri açıkça suçlandıktan sonra da, özeleştirisiyle görüşlerini yeterince değiştirmiş olduğu düşünül-

düğünden olsa gerek bir süre daha çalışmalarını sürdürmüş; eski kuramsal konumunu kınayan ve muhaliflerinin görüşlerini kabul eden yazılar yazmıştır. 1935 ve 1936 yıllarında, yeni SSCB Anayasa taslağının hazırlanmasını önceleyen araştırmalara etkin biçimde katılmış; 1936 yılında, yeni Anayasa'nın gerektirdiği federal yasaların hazırlanmasını yönetmek özel göreviyle Adalet Komiser yardımcılığına atanmıştır. Daha sonra, 20 Ocak 1937 tarihinde, Komünist Parti gazetesi *Pravda*, "halk düşmanı" suçlamasıyla ona karşı güçlü bir saldırı başlatmış; buradaki kısa gazete yazısı, 1 Eylül 1937 tarihinde Komünist Parti dergisi *Bolşevik*'te genişletilmiş olarak yayımlanmıştır. Bu makale seçkimizde tam çevirisıyla yer almaktadır. Yazının, Bilimler Akademisi üyesi ve uzmanlık alanını tarihsel materyalizm olarak gösteren Pavel Feodorovich Yudin tarafından kaleme alındığına inanılmaktadır. Hukuk çevrelerinde Yudin adında önemli bir şahsiyet bulunmadığı gibi P. F. Yudin de bu konudaki yazılarını sürdürmemiştir. Bu makale, yazarı nedeniyle değil, Yudin'in sadece *sözcülüğünü* yapmış olabileceği etkili kişilerin görüşlerini temsil ettiği için önemlidir.

Yudin, Sovyet hukuk felsefesi oluşturabilmek için Marksist yazının yetersiz olduğu görüşünü reddetmektedir (-ki bu görüş Pasukanis'in temel savlarından biridir). Ona göre, Pasukanis, böylesi bir kılavuzunun bulunmaması nedeniyle değil felsefi eğitiminin eksikliği nedeniyle yanılmıştır. Hataları arasında en esaslısı, biçim ile içerik arasındaki ilişkiyi anlamaktaki başarısızlığıdır. Bu başarısızlık onu, burjuva iktisadi ilişkilerinin ihtiyaçlarına göre yaratılmış hukuk sistemlerinin kavramlarını ve terminolojisini kullanması nedeniyle, Sovyet hukukunu biçimsel bakımdan burjuva hukuku olarak nitelendirme sonucuna götürmüştür.

Yudin, biçim ile içeriğin ayrılamaz olduğunu ve Sovyet hukukuna aşılana yeni sosyalist içeriğin biçimi de değiştirmiş olduğunu açıklamış; Sovyet yasaları ile yabancı yasalardaki terminoloji benzerliğini biçim benzerliği sananları alaya almıştır. Yudin'in görüşüne göre, Pasukanis'in Sovyet hukukunu biçim bakımından burjuva hukuku olarak niteleyecek denli biçim ile terminolojiyi karıştırmış olması, sosyalist iktisat sistemi yerleştikçe Sovyet hukukunun sönmelenmesi gerekir gibi bir hatalı sonucun temellerini atmıştır.

Yudin'in yazısı, Pasukanis'i eleştiren yazılar dizisinin ilki olmuştur. Bir zamanlar amirleri olan Pasukanis'e karşı birçok kişi

eleştiriciler listesine eklenmiştir. Herkes yeni bir kuram oluşturulmasını istemiş; nihayet 1938’de Andrei Yanuarevich Vişinski, hukuk felsefesini yeni bir mecrada başlatmak için yaptığı konuşmasında tüm savları toparlamıştır. “Hukuk Cephesindeki Durum” başlıklı konuşma, hem genel hukuk kuramının hem de hukuk dallarının tartışılmasını kapsamaktadır. Genel hukuk kuramına ilişkin bölüme seçkimizde yer verilmiştir.

Vişinski, dış ilişkiler konusundaki çalışmalarıyla zaten tanınan, fazlaca tanıtılmamıza gerek olmayan bir kişidir. 1883 yılında Odessa’da doğan Vişinski, Kiev Üniversitesi Hukuk Koleji’nde hukuk eğitimi almıştır. 1902 yılında Sosyal Demokrat harekete katılmış, fakat Devrime kadar Menşevik kanada bağlı kalmıştır. Devrim sonrası, 1923’ten 1925’e kadar RSFSR’nin Savcısı ve Moskova Üniversitesi’nde hukuk profesörü olarak görev yapmıştır. 1936, 1937 ve 1938’de, Zinoviev, Kamenev, Bukharin, Radek vd.’nin davalarında yaptığı SSCB Savcılığı göreviyle dünya çapında ilgi çekmiştir. Pasukanis’in dışlanmasından sonra Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü Başkanlığına getirilmiş ve kurumun *Sovyet Devleti ve Hukuku* adlı dergisinin editörlüğünü yapmıştır; Dışişleri Bakanlığı emrinde çalışmaya başladıktan sonra da bu görevini sürdürmüştür. Yeni hukukbiliminin sözcüsü haline gelişmiştir.

Vişinski’nin konuşmalarını ve yayına hazırladığı elkitabını (*Sovyet Devletinin Hukuku* adıyla İngilizce’de yayınlanmıştır, [New York, 1948]) okuyanlar, Pasukanis ve onun ekolüne yöneltilen temel eleştirinin, hukukun kaynağının pazarda gerçekleştirilen meta mübadelesi ilişkilerinde bulunmasına yöneltildiğini görecektir. Konunun uzmanı olmayanlar, sosyalizm gerçekleştirildiği ve kapitalist pazarın önemi azaldığı zaman hukukun da, Marksistlerin hizmet ettiğine inandıkları devletle birlikte sönmüleneceği sonucuna varmamış olsaydı, bu kuram böylesine ilgi çeker miydi diye merak edebilir. En azından Engels’in devletin sönmülenmesi konusundaki kuramıyla uyumlu olduğunu düşündüğü bu sonuç, Pasukanis yasaları değiştirmeye yönelmemiş olsaydı sadece akademik eleştirilerle kurtulabilirdi.

Pasukanis özel hukukun pazarın hukuku olduğunu ve bu özelliğiyle Sovyetlerde önemini yitirmeye başladığını ileri sürmüştür. Bazı düşüncelerinden cayma niyetiyle yaptığı 1931 konuşmasında şöyle söylemektedir:

1922 yılında, ticaret için düzenli biçimler kurulması ve özel hukuk uyumsuzluklarının çözülebileceği temelleri belirleyen Me-

deni Kanuna dayanan mahkemelerin kurulması temel endişe konusuydu. Şimdi, mahkemelerimizde (sadece kentlerdeki mahkemeleri kastediyorum) görülen özel hukuk davalarının neredeyse tamamının nafaka ve konut işleriyle ilgili olduğunu görüyoruz. Doğrudan planlamanın başarısı, planlamadan kaynaklanan ilişkileri düzenleyen kurumlarımıza yönelik talimatları içermesi gereken iktisadi yasalar çıkarılması ihtiyacını doğurmuştur.

Pasukanis, Engels'in varsaydığı gibi geçiş döneminin ilk aşamalarında özel hukukun ortadan kalkacağını ve idare hukukunun ortaya çıkacağını beklemiştir. Engels, devlet ve hukukun sönmürlenmesinden sonra nesnelerin idaresinin, insanların idaresinin yerini alacağını ummuş, Pasukanis de Engels'in bu kehanetinin gerçekleşme zamanının geldiğini düşünmüştür. Pasukanis'in etkisi o denli güçlü olmuştur ki, hukuk fakültelerindeki özel hukuk dersleri kaldırılmıştır. Bunların yerini, planlamanın idare hukuku, Pasukanis'in terimleriyle, Almanya'daki gibi, "iktisadi hukuk" almıştır. Pasukanis tarafından geçmişin izleri olarak nitelenen özel hukuk konularına ders yılının sonunda birkaç saat ayrılmıştır. Özel hukuk ders kitapları, *İktisadi Hukuk* başlıklı kitaplarla yer değiştirmiştir. Suç ve ceza türlerini belirleyen açık kanunların yerini, yargıçlara yol gösteren "genel ilkeler" in almasıyla, ceza hukukunda da benzer bir zayıflama beklenmiştir. Ceza hukuku alanındaki bu çalışma, daha sonra Adalet Komiseri olan ve Pasukanis ile sıkı ilişki içinde bulunan Nikolay V. Krilenko tarafından hızlandırılmıştır. Krilenko açıkça suçlanmış ve görevinden alınmıştır.

Vişinski'nin Pasukanis eleştirisi çok serttir ve ihanet suçlamalarını içermektedir. Pasukanis'in, doğruyu bulma amacıyla dürist biçimde kuram oluşturmadığı, Sovyet sisteminin dayanağı olan hukukun temellerini baltalamak için bilinçli bir çaba gösterdiği ileri sürülmüştür. Sovyet liderleri, toplumu 1936'da ulaştığı düzeyde istikrara kavuşturma zamanının geldiği sonucuna varmışlardır. Yeni SSCB Anayasası, SSCB Sovyetleri Kongresi'nin özel bir oturumunda kabul edilmiştir. Anayasa'nın ve yasama yetkisiyle donatılan kurumların tartışılması sırasında Stalin, "yasaların istikrarına hiçbir zaman olmadığı kadar ihtiyacımız var" diyerek bu durumu açıkça ortaya koymuştur. İktisadi alanda üretkenliği artırmak amacıyla ücret artışı teşvikleri de kullanılmaya başlanmıştır. Kişisel tüketim malları veya kolektif çiftlikler-

de özel olarak işlenen hane başına düşen araziler üzerinde özel mülkiyet, Sovyet iktisadi başarısı için önemli bir unsur olarak ilan edilmiştir. Sovyet liderleri, komünist toplumun temeli, iktisadi bolluğa dayandığına göre bu yöndeki her önlemin, üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyetini feda etmediği sürece kabul edilebilir olduğunu savunmuşlardır.

Pasukanis'in, devlet ve hukukun aşamalı sönümlenmesine ilişkin tezi, 1930'ların gelişmelerine de terstir. Bu tarihte artık, sosyalizmin tek ülkede gerçekleşmesinin mümkün olduğuna inanılmış; devlet ile hukuk, ülkeyi iç ve dış düşmanlara karşı savunmak ve Sovyet liderliğinin iktisadi gelişme için güvendikleri vatandaşların (aynı ve şahsi) çıkarlarını korumak için zorunlu görülmüştür. Ayrıca Hitler'in, iktidara yürüyüşünü tamamladığı ve Doğu'ya yönelik emellerini açıkladığı da hesaba katılmalıdır. 1936'nın Ağustosunda Dışişleri Komiseri Litvinov tarafından Komintern Karşıtı Pakt'ın varlığından haberdar olduğu duyurulmuştur. Devrimin başından itibaren Sovyet liderlerin aklından hiç çıkmayan saldırıya uğrama korkusu iyice yoğunlaşmıştır.

Dışarıdan bakıldığında, Pasukanis ve onun ekolünün, Stalin'in düşündüğü gibi, kuramlarını Sovyet devletini yıkmak için planlayıp planladıklarını veya düşüncelerini, tehlikeli olduğu ortaya çıkan bir yolda sürdüren samimi hukuk felsefecileri olup olmadıklarını söylemek güçtür. Pasukanis için açık bir yargılama yapılmamıştır. Basitçe, ortadan kaybolmuştur. Bazı gözlemciler, Pasukanis'in, devleti yıkmak için hukuk kuramı alanı dışında da bazı faaliyetlerde bulunup bulunmadığını sormuşlardır. Bu kuşku, Pasukanis'in düşünce çerçevesinde kalan, soruşturma sırasında hocalık görevlerinden alınmış Profesör Gregory Amfiteatrov gibi kimi insanların, belirli bir süre ortadan kaybolduktan sonra görevlerine dönmüş olmalarından kaynaklanmaktadır. Hatta, Vişinski'nin ağır eleştiriler yöneltmekle birlikte "halk düşmanı" sıfatını atfetmediği kişiler, örneğin Profesör Evgenii A. Korovin görevlerinden bile alınmamışlardır. Kuramsal hataları aynı derecede eleştiri doğurmuş olsa da bunların yazgıları, 1937'de görevinden alındıktan sonra kendisinden haber alınmayan Pasukanis'inkinden tamamen farklı olmuştur.

Vişinski, Yudin'in Pasukanis'e yönelttiği, biçim ile içerik arasındaki felsefi ilişkiyi anlamakta başarısız olduğu eleştirisinden öteye gitmiştir. Pasukanis'in ortadan kaldırılmasını yasadışı faali-

yetleriyle açıklamaktadır. Derlememizde yer verdiğimiz 1938 yılındaki konuşmasında, Pasukanis'i Sovyet hukukuna yönelik nihilist bir yaklaşım geliştirmeye çalışarak Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin IX. fıkrasını ihlal etmekle suçlamıştır. Bu suçlama, Sovyet liderlerinin Pasukanis'in kuramının, Sovyet Hükümetini devirmek amacıyla geliştirilip yayıldığı sonucuna vardıklarını göstermektedir. Yargılanmasının tutanakları hiçbir zaman kamuya açıklanmamıştır.

“Tek ülkede sosyalizm” ve “sosyalizm döneminde de hukukla devletin varlığını sürdüreceği” tezleri, Pasukanis'in dışlanmasından sonra kabul edilen, siyasal ve hukuksal kuramda sıkı sıkıya yerleşen yeni tezlerdir. Sorun artık, “tek ülkede komünizm mümkün müdür ve sosyalizmde olduğu gibi komünizmde de devlet ve hukuk olacak mıdır?” şeklinde ortaya konulmaktadır. Devrim-öncesi yazında, komünizm kavramı “devletsizlik” ile eşit sayılmıştı. Komünizm, -kafa veya kol gücüyle topluma katkıda bulunan ve mağazalardan, okullardan, kütüphanelerden, müzelerden, konser salonlarından, tiyatrolardan ve eğlence yerlerinden ihtiyaçlarına göre mal ve hizmet edinenlerin- insanların oluşturduğu tek bir sınıfın varolacağı ekonomik bollukla müjdelenecekti. Böylesi bir bollukla ve uzun bir deneyim sürecinden sonra, toplum üyelerini toplumsal yaşama tüm yetenekleriyle ve çatışmasız biçimde katılmasını sağlamak için zorlamaya gerek kalmayacağı umulmuştu. Bu koşullarda, komünizm uzak ve geçiş dönemi ise, Sovyet sistemi birbiri ardına güçlüklerle karşılaştıkça uzayan bir süreyi gerektirir gibi görünüyordu.

Stalin, 1939 yılında 18. Komünist Parti Kongresi'ne sunduğu raporunda tek ülkede sosyalizm ve komünizmde devlet sorunlarıyla yüzleşmiştir. Raporun ilgili bölümlerine derlememizde yer verilmiştir. Stalin, tek ülkede komünizmin mümkün olduğu ve devletin belli koşullarda zor aygıtı olarak varlığını sürdürmeye devam edebileceği sonucuna varmıştır. Devlet konusundaki kuramsal sorunlarda her zaman olduğu gibi, bu konuda da Stalin'in açıklamaları kısadır. Ortaya koyduğu düşüncenin geliştirilmesini hukuk felsefecilerine bırakmıştır.

Bu görev, 1940 yılında yayınladıkları *Devlet ve Hukuk Kuramı* adlı ders kitabıyla S. A. Golunski ve M. S. Strogoviç tarafından üstlenilmiştir. Kitabın ilgi çekici bölümlerinin bir kısmına derlememizde yer verilmiştir. Golunski eski bir hukukçudur. 4 Tem-

muz 1895'te Moskova'da doğmuş, hukuk diplomasını Moskova Üniversitesi'nden almış ve 1939 yılında Bilimler Akademisi'ne seçilmiştir. Daha sonra Dışişlerine atanmış, Birleşmiş Milletler'in kurulduğu San Francisco Konferansı'na katılmış ve Sovyet Delegasyonunun üyesi olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nı imzalamıştır. Ayrıca Potsdam Konferansı'na katılmış ve Tokyo Savaş Suçları Yargılamaları'nda Sovyet savcısı olarak görev yapmıştır. Strogoviç ise, 18 Eylül 1894'te St. Petersburg'da doğmuştur. 1930'larda Moskova Hukuk Enstitüsü'nde ceza muhakemesi usulü dersi vermiş ve SSCB Savcı vekili olarak görev yapmıştır. *Ceza Muhakemesi Usulü* ders kitabı, 1930'larda alanındaki en önemli çalışmadır ve günümüzde SSCB Bilimler Akademisi'nin imzasıyla çıkan *Ceza Muhakemesi Usulü* ders kitabının temelini oluşturmaktadır.

Golunski ve Strogoviç, Pasukanis'e yöneltilen eleştirileri hesaba katan ve olumlu yaklaşım geliştiren bir hukuk felsefesi metni yazmaya çalışmışlardır. Kitapları, Sovyet hukuk felsefesi alanındaki en açık ve okunabilir metin niteliğini taşımaktadır. Yenilik getirme gibi bir iddiaları bulunmamaktadır. Marksizmdeki, devletin bir aracı olarak hukuk ve egemen sınıfın aracı olarak devlet kavramlaştırmasını yeniden ortaya koymaktadır. Devrimin yitirdiği kapitalizmden devrimin yol açtığı komünizme geçişin aşamalı ve uzun süreli olacağı konusundaki vurguları kurama yaptıkları katkı olarak değerlendirilebilir. "Tüm toplumsal olgular gibi işçi sınıfı mücadelesinin gelişimiyle uyumlu olarak" gelişen proletarya diktatörlüğü kuramının esnekliğini vurgulamışlardır. Sovyet devletin örgütleniş ve işleyiş biçimlerinde değişiklikler olacağını, bunun da sosyalist demokrasiyi genişletecek ve devlet yönetimine geniş kitle katılımını sağlayacak yönde gerçekleşeceğini ummuşlardır. Devletin sonunda sönmüneceği konusunda Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in öğretilerinin olağanüstü kuramsal önemde olduğunu kabul etmekle birlikte Sovyet Devleti'nin iktidarını zayıflatma yönündeki her girişimin püskürtülmesi gerektiğini de savunmuşlardır. Devletin sönmüneceği, SSCB'de bütünüyle komünist bir toplum inşa edildiğinde ve kapitalist kuşatma ortadan kalktığında gerçekleşecektir. Golunski ve Strogoviç'e göre, "hukuk, zorlama gücü, egemen sınıf için yararlı ve istenir nitelikteki hukuksal ilişkileri ve anlaşmaları güvence altına alan, koruyan ve geliştiren, devlet tarafından konulan ya da onaylanan davranış kuralları toplamı"dır. Yazarlar bu kural-

ların kaynaklarını da ayrıntılı biçimde araştırmışlar; Sovyet-öncesi dönem hukuk kuramlarının neden egemen sınıfın isteklerini yansıttığını açıklamaya çalışmışlardır. Kelsen'in normatif kuramına yönelttikleri eleştiri, bazı çevrelerde, Vişinski döneminde Sovyet hukukbiliminin normativist kurama kaydığı yönündeki suçlamalar dikkate alındığında özellikle ilginçtir.

II. Dünya Savaşı, SSCB'nin gerçekleştirdiği iktisadi yapı ne olursa olsun, güçlü bir devlet aygıtına olan ihtiyacı yeniden vurgulamıştır. Bu durum, Sovyet vatandaşlarının bir çoğunu, güçlü devlet fikrini savunanların haklı, aşamalı sönümlenmeyi savunanları ise haksız olduğuna inandırmıştır. Vişinski, savaş döneminde bu ihtiyacı vurgulayan konuşmalar yapmıştır. Bunlardan birine seçkimizde yer verilmiştir. Vişinski, Stalin'in yönetme bilimine yaptığına inandığı katkısı ortaya koymaktadır. Vişinski'ye göre Stalin, "proleter devlet kuramının en çetrefil sorunlarından birine, devletin sönümlenmesi sorununa bütünüyle açıklık getirmiştir."

Savaşın sonlarına doğru Sovyet hukuk görüşü, Sovyet hukuk felsefecilerinin saflarına göreli olarak yeni katılan Ilia Pavlovich Trainin tarafından özetlenmektedir. 1887 yılında doğan Trainin, savaşa kadar geri planda kalmıştır. Çağdaşı bir meslektaşı onu Menşevik olarak hatırlamaktadır. 27 Haziran 1949 tarihli ölüm ilanında, on yedi yaşından itibaren devrimci mücadelede bulunduğu, Riga'daki Bolşevik mücadele dostlarının bir üyesi olduğuna, hapis, sürgün ve göçmen yaşadığına atıf yapılmıştır.

Vişinski Dışişleri Bakan Vekilliği'ne atandığında, Trainin, 1948 yazında Evgenii A. Korovin tarafından devralınacak olan, Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü Yöneticiliğine getirilmiştir. Akademiye seçilmiş ve Akademinin Hukuk ve İktisat Bölümü İzvetsiya'sının editörlüğüne getirilmiştir. Hukuk alanındaki çalışmalarının karşılığı olarak, altmışıncı yaş günü vesilesiyle, Emegın Kızıl Bayrağı Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Ölümünden bir sene önce, bazı önemli hatalar yapmakla eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, savaş sonrasında Halk Demokrasilerinin açıkça "yeni" tipte demokrasiler olduğu inancının ve hukuk fakültelerindeki Sovyet kamu hukuku derslerini Anayasa'daki sistematikten bağımsızlaştırma girişiminin hukuk camiasından haklı eleştiriler aldığı belirtilerek ölüm ilanındaki biyografisinde de tekrarlanmıştır.

Trainin, Sovyet kuramcılarının, siyasal kuramı sadece iktisadın üzerine yerleştiren ilk dönem düşüncesini aşmış olduğunu

vurgulamıştır. Ona göre, “kaba maddecilerin kimi zaman sunduklarının aksine siyaset, iktisadın bir kopyası veya işlevi değildir.” Trainin, başka hangi etmenlerin devreye girdiği sorununu araştırmıştır. Hukuku incelerken, “Sovyet hukukunun gelişen bir hukuk olduğu”, devlet siyasetini koruduğu ve “gelişimini etkilediği” sonucuna varmıştır. Kendisinden önceki öğretilerden, hukuku, sadece siyasetin aracı olarak görmeyip aynı zamanda siyasetin kalıbı olarak da kabul eden öğretiden etkilenmiş gibi görünmektedir. Siyasetin yaratıcısı olarak hukuk ile siyasetin kalıbı olarak hukuk arasında bir karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Bu karşılıklı ilişkinin doğasının kesin olarak belirlenmesi yapılacak incelemeleri beklemektedir.

Savaşın bitmesinden itibaren Sovyet hukukçularının dikkati, iş sözleşmesi, tüzelkişi, ceza hukukunda kıyas, aile ikametgahlarında özel mülkiyet ve hukuk kaynağı olarak Sovyet içtihadı gibi özgül sorunlara hukuk genel kuramının verilerini uygulamaya yönelmiştir. Bu sorunlar hala çözümsüz kalmış olmakla birlikte, Sovyet hukuk felsefesi günün koşulları için istikrar kazanmış gibi görünmektedir. Tüm gelişmelerin ötesinde Marksist düşüncenin özü her zaman vurgulanmıştır. Sovyet iktisat ve siyaseti geliştiginde, Marksizmin yeni yorumlarının ortaya çıkması olasıdır.

Tüm bu gelişmeler, savaş sonrasında, hukuk kuramcılarının çalışmalarını değerlendirmek amacıyla 1948 yılında gerçekleştirilen *Sovyet Hukukçuları Konferansı*'nda ele alınmıştır. Zamanında Pasukanis'i eleştirmekte enerjik davranmış olan kişilerden biri, kabul edilen hukuk kuramına yine karşı çıkmış, dinleyicilere, 1938'de, bir önceki toplantıda kabul edilen hukuk tanımının geçici olarak tasarlandığını hatırlatmıştır. Bu geçici tanımın nihai olarak benimsendiğini belirtmiş ve artık Sovyet dergilerinin bu çerçeveye oturmayan çalışmaları yayınlamayı reddettiklerinden yakınmıştır. Hukuk kurallarının dayandığı toplumsal iktisadi nedenleri açıklamadığı ve hukuku devletten tamamen soyut biçimde türettiği için 1938 tanımını, “normativist”, biçimci ve dogmatik olarak eleştirmiştir.

Bu eleştirilerin çoğu meslektaşlarınca benimsenmemiş, 1938 tanımının esasen geçerli olduğu kabul edilmiştir. Katılımcılar, bu eleştirileri getiren meslektaşlarını topa tutmuştur. Katılımcılardan biri, eleştiricinin de “sağ nihilizm” hastalığından bağışık olmadığını belirtmiştir. Devlet iktidarı tarafından yaptırıma bağla-

nan bir kural haline getirilmeden, sınıf iradesinin hukuka nasıl dahil olacağı sorulmuş; sonunda eleştirci, araştırma görevinden azledilmiştir. 1938 tanımını, bir sınavı daha atlatmış görünmektedir. 1949 yılında SSCB Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü tarafından yayımlanan *Devlet ve Hukuk Kuramı* adlı ders kitabı, 1938 toplantısına atıf yapmakta ve onbir yıl öncesine benzer terimlerle şu “hukuk” tanımını vermektedir:

Hukuk, egemen sınıfın iradesini yansıtan, egemen sınıf için uygun ve faydalı usulleri ve ilişkileri geliştirmek, güçlendirmek ve korumak amacıyla uygulanması devletin zorlama gücü tarafından temin edilen, devlet gücü tarafından konmuş veya yaptırıma bağlanmış, davranış kuralları (normlar) toplamıdır.

(...) derlemenin editörleri, hukuk felsefecilerinin görevini, “düşüncelerin olaylar, genelin tekil üzerindeki uzun erimli egemenliğini ortaya çıkarmak ve sürdürmek” olarak görmektedir. Bazı, Sovyet-dışı hukuk felsefecileri, SSCB’de olayların düşünceler karşısında zafer kazandığını savunmaktadır. Bazıları ise, düşüncelerin olaylar karşısında gözden geçirildiğine fakat yine de düşüncelerin, hukukbiliminin uzun erimli gelişimine egemen olduğuna inanmaktadır. Bu derlemenin hazırlanmasına katkıda bulunanlar, İngiliz hukukçuların, artık bu tartışmalı sorunun değerlendirmesine daha kolaylıkla katılacaklarını ummaktadır. ■

Mart, 1951